

Editör:
Arş.Gör. Halil Rahman AÇAR

Kaset Çözümü:

Arş.Gör. Hasan ÇİÇEK

Arş.Gör. Refik BALAY

İlk Okuma:

Arş.Gör. Kemal KAYA

Arş.Gör. Cem TOPSAKAL

Son Okuma:

Dr. Mustafa AYYILDIZ

Fotoğraflar:

Arş.Gör. İbrahim GÖKDAŞ

Kapak Uyarlaması:

Öğr.Gör. Cefer YILDIZ

İç Sahife Karikatürleri:

Seçkin Karikatürist Hasan AYCIN'ın
yayımlanan *Bocurgat* (İstanbul:1994)
ve *Gece Yürüyüşü* (İstanbul:1994)
isimli iki ciltlik albümünden
müsaadesiyle yayınlanıyor.

Dizgi

Nadir Bilgisayar
Adil GÜVENER

Baskı

KOZAN OFSET

Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: (0312)341 14 27-384 19 67 ANKARA

Birinci Baskı: *Temmuz 1997*

1000 Adet Basılmış ve Numaralandırılmıştır. Kaç Numaralı
Kitaba Sahip Olma Mutluluğuna Erdiğinizi
Öğrenmek İstemez misiniz?

©Y.Y.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Catalogin-in Publication Data

Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi:

23-26 Ekim 1996, Van

P. cm-(Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları No:33,

Eğitim Fakültesi Yayınları No:3)

ISBN 975-7616-24-9

1- Felsefe-Kongreler. 2-Eğitim-Kongreler. 3-Eğitim

370.104 - dc20

TÜRKİYE 2. EĞİTİM FELSEFESİ KONGRESİ

BİLDİRİLER

MÜZAKERELER

23-26 EKİM 1996

VAN

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ**

SUNUŞ V
İÇİNDEKİLER VII-X

● AÇIŞ KONUŞMALARI

- Prof.Dr. Necmettin TOZLU XV-XXII
Prof.Dr. Yüksel GENÇAL XXIII-XXV
Prof.Dr. Cengiz ANDIÇ XXVII-XXVIII
Temel ARPALI XXIX
Abdülkadir SARI XXXI-XXXIII

● BİLDİRİLER

- *Eğip Bükmeyen Bir Eğitim Nasıl Olanaklıdır?*
Prof.Dr. Ö. Naci SOYKAN 1-23
- *Türkiye İçin Alternatif Bir Model: Sivil Eğitim*
Yrd.Doç.Dr. Neşet TOKU 25-36
- *Zihniyet Oluşumu ve Eğitim*
Prof.Dr. Necati ÖNER 37-49
- *Bireyin Eğitimi ve Toplumun Eğitimi*
Prof.Dr. Şafak URAL 51-60
- *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim ve İnsan Anlayışlarının Felsefi Temelleri*
Yrd.Doç.Dr. A. Kadir ÇÜÇEN 61-73

BİREYİN EĞİTİMİ VE TOPLUMUN EĞİTİMİ (DEĞERLER VE EĞİTİM ARASINDAKİ MANTIKSAL İLİŞKİ)

Şafak URAL*

Bireyin eğitimi, muhtemelen doğumundan hemen sonra başlayıp ölümüne kadar devam eden bir süreç olarak düşünebiliriz. Bu süreç içinde birey, belirli dönemlerde hem bedensel hem de zihinsel farklı yatkinlikler, beceriler veya kısaca değişik özellikler kazanır. Tersinden söylersek, eğitimin amacı, bireye çeşitli özellikler kazandırmaktır.

Burada iki ayrı problemden söz etmek mümkündür. 1) *Bireye kazandırılmak istenilen özellikler nelerdir ve neye göre belirlenirler?* 2) *Bu özellikler nasıl kazandırılırlar?* İkinci soru herhalde pedagojinin konusu içine girmektedir ve bu konu bizi ilgilendirmeyecektir. İlk problem ise kendi içinde farklı yönlerden ele alınabilecek bir özelliktedir. Çünkü herşeyden önce her bireyin değişik yaşta eğitimle kazanabileceği özellikler, gerek amaç gerekse kapsam bakımından farklıdır. Nitekim eğitimin amacı çocukluk dönemi içinde meselâ günlük ihtiyaçların karşılanmasına öncelik verirken, daha sonra öncelik teorik bilgilerin verilmesine dönüşebilir. Bu durum ileri yaşlarda da yine değişebilir. Yaşa göre bireyin nasıl eğitileceği de yine konumuz dışında kalmaktadır. Şimdi, ilkin, bireye kazandırılmak istenilen özelliklerin hangi ölçütlere göre seçildiği üzerinde kısaca duralım. Daha sonra bu özellikler ve ölçütler arasındaki ilişkiyi mantık açısından ele almaya çalışalım.

Bireylere kazandırılmak istenilen veya bireylerin kazanmak isteyebileceği özellikler birtakım **değerlere** göre

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

3. OTURUM (08.45-17.00)

Başkan: Prof. Dr. İhsan TURGUT

Sekreter: Arş. Gör. Celil GÜNGÖR

**Bireyin Eğitimi ve Toplumun Eğitimi*

Prof. Dr. Şafak URAL

**Tanzimattan Cumhuriyete Eğitim ve İnsan Anlayışlarının Felsefî Temelleri*

Yrd.Doç.Dr. A. Kadir ÇÜÇEN

**Liberalizm, Eğitim ve Türkiye*

Prof. Dr. Ahmet ARSLAN

belirlenir. Diğer bir ifadeyle değerler, davranışlar vasıtasıyla ulaşılmak istenilen hedeflerdir. Bu değerlerden ve dolayısıyla davranışlardan hiç değilse bazılarının toplumlara ve tarihi dönemlere göre değiştiği bilinen bir gerçektir. Basit bir örnekle, "iyi bir davranış"ın ölçütü ve bu ölçütü belirleyen değer, zaman içinde değişebilir. Bireyin eğitimi de o dönemde geçerli olan "iyi davranış"a göre yönlendirilir ve biçimlenir. Bu gibi değerler, ahlâki, estetik, pratik tercihlerimizi yani kısaca birçok davranışımızı tayin ederler.

Davranışlarımızı tayin eden etkenler arasında içgüdülerimizi ve psikolojik yapımızı da ayrıca dikkate almak gerekir. Yemek, korunma, üremek ve benzeri biyolojik özelliklerimiz içgüdüler çerçevesinde düşünülebilir. Bireysel tercihlerimiz ise psikolojik yapımıza bağlı olarak açıklanabilir. Fakat davranışlarımızı etkileyen gerek içgüdülerin gerek psikolojik tercihlerin de yine o toplumda geçerli olan ve bireyin benimsediği değerler vasıtasıyla gerçekleştirildiği açıktır. Meselâ bir olay karşısında sevinmek, bir yönüyle içgüdüsel diğer yönüyle psikolojik olabilir. Sevincin ortaya konuluş biçimi ise, toplumlara göre değişebilir, yani o toplumda geçerli olan değerler tarafından belirlenir. Yani kısaca değerler, (doğrudan veya) dolaylı olarak davranışlarımızı belirlemektedirler.

Buraya kadar yapılmış olan açıklamalar ışığında, yukarıda 1 maddede işaret edilmiş olan soruyu kısaca şöyle cevaplandırabiliriz: Bireylere kazandırılmak istenilen özellikler, değerlere göre belirlenir. Verilecek eğitim, açık veya örtük bir şekilde bu değerler tarafından tayin edilir.

"Birey eğitimi" denilince bir spor faaliyeti ve dolayısıyla beden eğitimi de akla gelebilir. Gerçi herhangi bir bedensel faaliyette de yine bireyin, yaptığı hareketin kendisine mesela bir yarar sağlayacağına inanması, yani bir değer çerçevesinde benimsenmesi sözkonusudur. Fakat bizim üzerinde durduğumuz eğitim, öncelikle zihinsel yönden düşünülmelidir.

Değerler sözkonusu olduğunda ister istemez toplumun da dikkate alınması gerekir. Çünkü değerlerin oluşturulduğu, saklandığı ve aktarıldığı zemin toplumdur. **Toplumsal değerlerin** aynı zamanda o toplumun **kültürü** anlamına geldiği açıktır. Dolayısıyla bireylerin davranışını etkileyen değerlerin arkasında o toplumun kültürü, yani toplumsal değerler bulunur. Değerlerin, diğer bir deyişle kültürün temel özelliklerinden birisi, bazen açık bazen de örtük bir biçimde birey üzerine olan etkisidir. Değişik toplumlarda yetişmiş insanların davranışlarında görünen farklar bu durumun tipik örnekleridir.

Öte yandan tek tek bireylerin sanat, edebiyat, idarecilik, bilim ve askerlik gibi çok çeşitli alanlardaki başarıları ise zamanla o toplumun değerlerini biçimler. Bireylerin geçmişte kalan başarıları, toplumsal hareketler ve benzeri faaliyetlerle birlikte zaman içinde birikir ve toplumsal değerleri oluştururlar. Yani sadece toplum bireyi etkilemekle kalmaz, bireysel başarılar da toplumsal değerlerin oluşumuna katkıda bulunur.

Değerlerin toplum ve birey ile olan bu tür ilişkisi, yapılan açıklamaların, ilk bakışta döngüsel bir özellik taşıdığı izlenimi verebilir. Döngüsel görünmektedir, çünkü toplumsal değerlerin bireyler tarafından, bireysel değerlerin de toplum tarafından oluşturulduğu söylenmiştir. Fakat biraz yakından bakılırsa değerlerin, birey ve toplumun birbirini karşılıklı olarak etkilemesiyle ortaya çıktığı görülür. Burada dikkati çeken en önemli nokta ise, toplumsal değerler olmadan bireysel başarıların ortaya çıkamaması ve bireysel başarılar olmadan da kültürel birikimin ve dolayısıyla toplumsal değerlerin oluşamamasıdır. Bu sebeple ortada bir döngüsellik var gibi görünmektedir.

Her türlü insan topluluğunun belirli bir kültürü olduğu bilinmektedir. Kültürü ise, yukarıda da işaret edildiği gibi, o toplumda mevcut olan *değerlerin bütünü* olarak düşünebiliriz. **Kültürler arasındaki fark** ise, o toplumda mevcut olan **değerler arasındaki farkın bir sonucu** olarak düşünülebilir. Bu durumda bir toplumun kültürü, yani o toplumda geçerli olan

değerler, bireylerin davranışına yön verecektir. Yani bazı davranışlar desteklenecek, bazıları ise en azından destek görmeyecek veya engellenecektir. Bu durumda bir toplumun ilerlemesi, ve dolayısıyla eğitim, bireylerin davranışlarını olumlu yönde etkileyebilecek değerlerin mevcudiyeti ile mümkün olabilir.

Nitekim, bir toplumdaki mevcut değerler gereği ne tür bir eğitime önem veriliyorsa, o toplumdaki bireylerin çoğu o tür eğitime ve eğitime yönelecektir. Aynı şekilde, ahlâkî değerlerin özelliklerine göre bireylerin davranışları belirlenecek; veya estetik değerlere göre o toplumdaki bireylerin beğenileri birtakım objelere yönelecektir. Eğer bir toplumda birtakım faaliyetleri destekleyen değerler mevcutsa, bu faaliyetler toplumun o alandaki kültürünün gelişmesine de katkıda bulunacak. Kültür o oranda zenginleşecektir. *İşte bu anlamda toplumun eğitiminden söz etmek mümkündür.* Yani bireysel çalışmaları destekleyen, yönlendiren, yol gösteren, yardım eden değerlere sahip bir toplum, eğitilmiş bir toplum olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bir *toplumun eğitimi*, bir takım değerlerin o toplumda oluşturulmuş olması anlamına gelmektedir.

Bir toplumda mevcut değerler arasında bir etkileşme olduğunu ve değerlerin birbirinden bağımsız olmadığını ayrıca dikkate almak gerekir. Dikkate alınması gereken ikinci nokta, değerler arasında *hiyerarşik bir sıralamanın* bulunması, yani bazı değerlerin genelliğinin diğerlerine göre daha fazla olmasıdır. Bu hiyerarşi, değerlerin zaman içinde birey ve toplumla olan etkileşmesinin ne şekilde olduğunu daha açık bir şekilde görülmesine imkan verebilir.

Değerlerin oluşmasında ve gelişmesinde bireylerin önemli rolü olmakla birlikte bazı değerler bireyleri aşan özellik taşırlar. Bir toplumun sahip olduğu tarih bilinci, o toplumda geçerli olan din, içinde bulunulan coğrafi çevre, genel ekonomik yapı tek tek bireylerin doğrudan katkısı olmayan değerleri oluşturur. Eğer değerler arasında bir sıralama yapmak gerekirse, daha geniş

kapsamlı oldukları ve belirleyicilik özellikleri olduğu için, bu gibi değerleri daha üst sıralarda düşünmek gerekir.

Kalıcılık, kapsam, etki alanı gibi özellikler açısından bakıldığında, bir de alt değer gruplarından sözedilebilir. Bu gibi *alt grup değerlerin*, bireylerin davranışları, düşünceleri, duyguları üzerinde açık ve yoğun bir etkisi vardır. Her birey, ekonomik şartlar, yaş durumu ve aile çevresindeki değişimler sonucu zamanla bu alt grupların birinden diğerine geçebilir. Bu geçiş sonucunda da yine davranışlarda, düşüncelerde ve duygularda gözle görülür değişiklikler ortaya çıkar. Bu alt gruplar ile daha üst sıralarda yer alan değerler arasında bir etkileşim söz konusudur.

Şimdi buraya kadar yapılmış olan açıklamaları da dikkate alarak, bireysel ve toplumsal değerler ile eğitim arasında mantık açısından nasıl bir bağdan sözedilebileceği üzerinde duralım.

İnsan düşüncesi ve mantık arasındaki ilişki, aynı zamanda bireyin eğitimi ve eğitim içinde değerlerin nasıl yer alabileceği konusunun da ele alınmasına imkan verebilir.

Bir bilim olarak mantığın özelliklerinden birisi, *formel* ve *aksiyomatik* bir sistem olmasıdır. Bu tür sistemlerin başında *dedüktif* veya *endüktif* özellik taşıyan kuruluşlar gelir. *Dedüksiyon*, mesela kıyas türü bir çıkarımda olduğu gibi, verilen öncüllerden geçerli bir sonuç çıkarma işlemidir. *Endüksiyon* ise, öncüllerden hareketle bir genellemeye ulaşılma işlemidir. Endüktif bir çıkarım matematik gibi formel bilimlerde olduğu kadar, günlük yaşayışımızda da kullanılan bir yöntemdir. Tek tek basit gözlemler, meselâ gözlediğimiz kargaların hep siyah renkte olması, sonuçta bizi "bütün kargalar siyahtır" gibi bir sonuca götürür. İşte bu tarz düşünüş, "*basit endüksiyon*" adını alır ve sadece günlük yaşayışımızda değil, bilimsel çalışmalarda da kullanılır. Dedüksiyon ise, mantıkçılar tarafından formel bilimlerin, empirik bilimlerin, sosyal bilimlerin, kısaca her türlü bilimin yapı ve işleyişini ortaya konulmasında kullanılan son derece önemli bir sistemdir. Dedüksiyonun mantık açısından

özelliklerinin tespiti, mantığın önemle üzerinde durduğu konuların başında yer almaktadır. Endüksiyon gibi dedüksiyon da sadece günlük yaşantımızda değil, bilimde de kullanılan bir çıkarım biçimidir.

Çıkarımlardan sözedildiğinde, *abdüktif* düşünüş biçimini de dikkate almak gerekir. Bu çıkarım, mevcut bir yargıya uygun öncüller aranması (Ural, 1992) işlemidir. Basit bir örnekle, yazın rayların genişlediğini gözleyen bir kimsenin, bu durumu açıklamak istemesi *abdüktif* bir çıkarım olarak nitelendirilebilir. Yani söz konusu özlemi açıklayabilmek için, "çünkü ısıtılan metaller sıcakta genişler, ray da bir metaldir. O halde raylar da hava sıcak olduğu için genişler" şeklinde düşünmek ve çıkarım yapmak gerekir. Diğer bir ifadeyle *abdüktif* çıkarım, bir önermeyi açıklamak üzere, bu önermeye uygun öncüller bulunması işlemidir.

İşte bu tarz düşünüş, değerler ile davranışlarımız ve dolayısıyla eğitim arasındaki mantıksal ilişkinin açıklanmasına yardımcı olabilir. Daha yerinde bir ifadeyle, *değerler ile davranışlarımız arasında mantıkça ele alınabilecek bir ilişki kurmak* mümkündür. Çünkü "*niçin böyle davranıyorsunuz?*" veya "*niçin böyle davranmalıyız?*" şeklindeki bir soru, sonuçta "*çünkü...*" ile başlayan bir cevabı gerektirir ve cevap olarak sonunda ister istemez birtakım değerler ileri sürülür. Bu değerleri öncül olarak kabul etmek suretiyle davranışımıza da bir anlam verilmiş olur.

Fakat burada asıl önemli olan nokta, öncül olarak hangi değerlerin seçileceğidir. Çünkü, meselâ rayların niçin genişlediği açıklanmak için seçilen öncüllerin uygun olup olmadığına, gözlemler ve mevcut teoriler vasıtasıyla karar verilebilir. Halbuki davranışlar sözkonusu olduğunda, öncüllerin seçiminde tam bir *objektiflik*, *denetlenebilirlik*, *gözlem* gibi ölçütleri kullanma olanağı yoktur. Tek ölçüt kişinin benimsediği veya ona benimsenilmiş olan değerlerdir. İşte eğitimin önemi de bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Basit bir örnekle, oturduğu yerde anahtarlık bulan bir kimse şöyle düşünebilir: "*anahtarlığı burada bırakayım. Çünkü kaybeden kimse biraz sonra gelip burada bulabilir.*" Fakat anahtarlık eğer altından yapılmış, kıymetli bir şeyse, aynı kişi bu sefer şöyle düşünebilir: "*anahtarlığı ben almasam başka birisi alacaktır. O halde ben alayım*". Dikkat edilirse burada, *abdüktif* bir düşünüş ile karşılaşılmaktadır. Birey, her iki halde de mantıkça geçerli bir çıkarım yapmaktadır. Aradaki fark *seçilen öncüllerdir*. Mevcut durumu açıklamak için seçilen öncüller ise, o bireyin eğitimi, kültürü, inançları vb. ilkeler doğrultusunda olmaktadır. Bu çerçevede **eğitim**, bireylerin karşılaşacağı durumlara uygun davranabilmesini sağlayacak öncüllerin benimsenilmesi, öğretilmesidir.

Eğitimle bireylere kazandırılmak istenilen özellikler, büyük ölçüde toplum tarafından benimsenmiş değerler çerçevesinde olur. Burada özellikle işaret edilmesi gereken husus, bireylerin bu değerleri alabilecek ve uygulayabilecek şekilde hazırlanmış olmasıdır. Bunun için herhalde bir tarih bilinci vermek, olumlu birtakım duygular aşlamak ve bunun gibi özellikleri ilkökul öğretiminden itibaren bireye kazandırmak bir ön-şart olarak gerekir. Bu özelliklerin neler olduğu eğitim tarihine, yani tarihte başarılı olmuş toplumların nasıl bir eğitim modeli izlediğine bakmakla elde edilebilir. Bu da eğitimin diğer bir yönünü ortaya koymaktadır.

Her toplumda birbiriyle bağdaşmayan değerler vardır. Yani bir toplumda dürüstlük, çalışkanlık gibi değerler ve aynı zamanda bunların tam tersi özellikte değerler birlikte bulunabilir. Toplumun bazı bireyleri bu gibi değerlerin bir kısmını, diğerleri tam tersi değerleri öncelikle benimsemiş olabilir. Hatta herhangi bir birey, değişen şartlara göre bazen olumlu, bazen de olumsuz değerlere göre davranışlarına yön verebilir. Mesela bir insan başkalarını değerlendirirken dürüstlüğü ilke olarak benimsemiş olabilir. Fakat aynı insan bizzat o işi yaparken, tam tersi değerlere göre hareket edebilir. Diğer bir deyişle insan, belli bir konuda değişik zaman ve mekanlarda birbirine tamamen karşıt değerleri

kullanabilir. Ast olarak çalıştığı bir kurumda, üst olarak bulunduğu bir kurumda, davranışları ve dolayısıyla benimsediği değerler arasında bir uyumsuzluk bulunabilir.

Bu noktada bir özelliğin altını önemle çizmek gerekir. Bir toplumda bireyleri tek tip davranışa yönlendirmek, hepsine aynı değerleri benimsetmek mümkün değildir. Doğru da değildir. Her toplumda bireyler, aralarında uzlaşmazlık da olsa farklı değerleri benimsemelidir. Aksi durum esasen insan tabiatına aykırıdır. Bireylerin yetenekleri, ilgileri, yönelimleri birbirinden farklı olabilir. Bu durum aynı zamanda toplumun gelişimi için son derece önemli ve gereklidir. Fakat öte yandan bir toplumda ortak değerlerin olmaması veya bazı değerlerin toplumun hiç değilse çoğunluğu tarafından benimsenmemesi de o toplumun gelişimini önleyen bir etkidir. Çünkü yukarıda da işaret edildiği gibi, bireysel başarıların hazırlayıcısı toplumsal değerlerdir. Buradaki güçlüğün aşılabilmesi için herhalde, yukarıda da işaret edildiği gibi, değerler arasındaki hiyerarşik özellikteki sıralamanın dikkate alınması gerekir.

Böyle bir sıralamanın en üstünde, genelliği en fazla, tarihi geçmişi eskilere giden, kapsamı daha geniş ve dolayısıyla toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören değerleri düşünebiliriz. Bazı değerler ise, bir toplumda sadece belli gruplar tarafından benimsenmiş olabilir. Nitekim, çocuklukta, gençlikte, orta yaşlılıkta yani kısaca belirli yaşlarda insanlar arasında ortak bir takım davranış tarzları vardır. Bu davranışlar sadece belirli grupları ilgilendirdikleri için, bu gibi gruplara yön veren değerleri "*alt grup değerleri*" olarak isimlendirelim.

Alt grup değerleri kendi içlerinde bir ölçüde bağımsız olmakla beraber, toplumda mevcut genel değerlerle de etkileşim içindedir. Basit bir örnekle, kapıdan çıkan iki kişiden daha genç olan yaşlı olana öncelik tanır. Bu tür bir davranış kaynağını saygı, terbiye gibi değerlerden alır. Fakat böyle bir eylem aynı yaş grubuna, sosyal duruma veya eğitim biçimine yani alt grup değerlerine göre değişebilir. Fakat bu fark toplumda geçerli olan

genel davranış biçiminin, yani genel davranış tarzının bir ölçütü değildir. Eğer genelliği daha fazla olan değer veya değerlerin etki alanları geniş ve güçlü ise, alt grup değerleri de o oranda diğerlerinden etkilenecektir.

Alt grup değerlerinin sınırlarını tam olarak çizmek kolay görünmemektedir. Nitekim bir toplumda bireylerin genel olarak diğerine yol vermesi yaygın bir davranış tarzı olsa bile, mesela trafikte aynı davranışla karşılaşılabilir. Araba kullanan bireyler, genel davranış biçiminin tam tersi bir tutum içinde olabilir. Çünkü araba kullanma kültürü, diğer bir ifadeyle, araba kullanırken davranışlara yön veren değerler henüz yeteri kadar gelişmemiş durumdadır.

Davranışların değerlerle olan ilgisi, ister istemez yazılı kuralların yani kanunların da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Çünkü yazılı kurallar da davranışlara yön verirler. Fakat bu kurallar da toplumun genel değerleri ile ilgili ve etkileşim içindedir. Diğer bir ifadeyle, bazen yazılı kurallar değerleri, bazen de değerler yazılı kuralları biçimleyebilir. Eğer aralarında bir uyum varsa, her ikisinin etkisi de şüphesiz o oranda fazla olacaktır. Fakat bazı durumlarda artık etkisini kaybetmiş, geçerli olmaktan çıkmış ve toplumsal gelişimi engeller hale gelmiş değerlerin değişmesi için yazılı kurallarda da değişiklik yapılması gerekebilir.

Yazılı kurallar ne kadar değişirse değişsin, bir toplumun değişmeyen kolayca değiştirilemeyen ve değiştirilmemesi gereken bazı değerleri vardır. Hatta bir toplumu karakterize etme özelliğine sahip belki de *temel bir değer*den söz etmek en uygundur.

Abdüktif düşünüş açısından baktığımızda da, teorik olarak, böyle bir değer varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Çünkü yukarıda işaret edildiği gibi, toplum veya birey ile ilgili bir davranışın yorumlanması veya ona anlam verilmesi, sözkonusu davranışa uygun öncüller bulunması demektir. Bu öncüller, kişinin veya toplumun benimsediği veya ona benimsetilmiş olan değerler tarafından belirlenmektedir. Bu

işleyişi aynı şekilde, tekrar, seçilen öncüllere de uygulamak mümkündür. Yani bir olayı açıklamak için seçilen öncüllerin de dayandığı başka öncüller, onların da dayandığı daha genel öncüllerden teorik olarak sözetmek mümkündür. Genelliği az olan değerler, mesela alt grup değerleri, ilk öncüller durumunda; bu değerlere anlam veren daha genel değerler daha üstte, yani daha genel değerler olarak bulunabilir. Böyle bir yapı içinde asıl bir değerden, yani her topluma özgü temel bir "**aksiyomatik değer**"den veya "**arke değer**"den söz edilebilir.

Bir örnek olarak vergi kavramını ele alalım. Vergi vermek durumunda olan bir kimsenin davranışını ilk elde *alt değer gruplarından* birisi etkiler. Yani bir vergi mükellefi, içinde bulunduğu şartlara ve dolayısıyla sahip olduğu değerlere göre vergi verip vermemeye karar verir. Meselâ "hiç kimse vergi vermiyor, ben niçin vereyim?" veya "verdiğim vergiler bir işe yaramıyor" şeklinde düşünebilir. Fakat böyle bir kimse aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun meselâ "vergi gibi bir değer eğer o toplumda yaygın olarak kabul görme özelliği varsa, kişinin kararı böyle bir değer etkisi altında belirlenecektir. Şüphesiz vergi vermenin niçin kutsal olduğu da sorulabilir. Böyle bir durumda, genelliği daha fazla olan öncüllere ihtiyaç olacaktır. Bu zincirleme gidişin çıkış noktasında işte **arke değer** yer alacaktır.

Toplumdan topluma değişebilen arke değer ne olabileceğini, tarih felsefesinin, sosyolojinin, toplum felsefesinin ve benzeri disiplinlerin konusu içinde düşünülebilir. Kanaatimce **adalet** kavramı arke değer olarak Türk toplumunun temelinde yer almaktadır. Çünkü Türk toplumu, milattan önceki dönemlerden itibaren (Ural, 1994) bu kavramı sadece bir değer olarak değil, felsefi bir kavram olarak hem toplumun hem de fizik nesnelerin temeline, onların bir varlık sebebi olarak koymuştur.

Referanslar:

Ural, Ş., E. Lucius (Eds.) *Mantık ve Modern Doğa Bilimleri* (Erkenntnistheorie und Moderne Naturwissenschaften), İSİS, 1992.

Ural, Ş., *Bilim Tarihi*, 2. Cilt, Ağaç Yay., 1994.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E EĞİTİM VE İNSAN ANLAYIŞLARININ FELSEFİ TEMELLERİ

A. Kadir ÇÜÇEN*

"Türkiye 2. Eğitim Felsefesi" kongresini düzenleyen kişi ve kurumlara teşekkür eder, katılanları saygılarımla selamlarım.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim ve İnsan Anlayışlarının Felsefi Temelleri'ne baktığımızda hem eğitim felsefemizin temelinde hem de yeni insan tipinin temelinde *pozitivist* felsefe anlayışı görmekteyiz. Bu temellendirme bildirimim ana hedefidir ve problemi burada sorgulayarak, tartışmaya açmaya çalışacağım. İlk olarak pozitivistimin ne olduğu ve köklerinin hangi felsefi akımlar olduğunu belirleyerek dayandığı temel ilkeleri açıklayacağım. İkinci olarak, tanzimat öncesi eğitim ve insan tipinden kısaca bahsettikten sonra bu dönemde yapılmak istenen değişikliğin nedenleri ortaya konularak, Tanzimat sonrası eğitimcilerimizin ve aydınlarımızın yaptıkları çalışmalarından örnekler vereceğim. Eğitimcilerden **Münif Paşa**, **Emrullah Efendi** ve **Hoca Tahsin** örneklemeyle eğitim anlayışımıza temel olan Batı bilimlerinin yaygınlaştırılmasının nasıl gerçekleştiğini açıklayacağım. Pozitivist eğitim ve insan anlayışının Cumhuriyet sırasında ve sonrasındaki durumu değerlendirerek, 1930 sonrası üniversitelerimizde görev yapan yabancı bilim adamları örneklemeyle bir sonuca ulaşmaya çalışacağım.

Pozitivizm, Latin dilindeki "*posit*"ten türetilmiştir. *Posit*, "*koymak*", "*astıl yerine konulmuş*" ve "*gerçeği yerine konulmak*" anlamına gelmektedir. Her ne kadar 19. yüzyıla ait bir felsefe

* Yrd.Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.